

УДК 343.13

DOI <https://doi.org/10.32840/1813-338X-2022.2.11>

Н. С. Моргун

кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри економічної безпеки та фінансових розслідувань
Національної академії внутрішніх справ, майор поліції

В. В. Сєдакова

доктор філософії, капітан поліції,
оперуповноважений відділу кримінальної поліції
Голосіївського управління поліції
Головного управління Національної поліції у м. Києві

С. В. Бондар

кандидат юридичних наук, майор поліції,
старший науковий співробітник відділу організації наукової діяльності
та захисту прав інтелектуальної власності
Національної академії внутрішніх справ

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНИХ КРИМІНАЛЬНИХ ПРОЦЕСУАЛЬНИХ СИСТЕМ

У статті визначено, що дослідження європейського досвіду розвитку національних кримінальних процесуальних систем важливе в контексті розбудови й реформування національного кримінального процесуального законодавства, створення моделі кримінального судочинства. Значний інтерес викликає науковий аналіз позитивно-апробованих прикладів правової практики, а особливо юридична практика та джерела, на якій вона базується. З'ясовано, що кримінальне судочинство всіх європейських країн перебуває в процесі соціального, а не формально-правового зближення й характеризується низкою виокремлених у статті ознак. Порівняльно-правовий аналіз зарубіжного та вітчизняного досвіду дав підстави стверджувати, що кримінальний процес європейських держав об'єднує єдина правова філософія, заснована на таких загальнолюдських цінностях: право на гідне поводження, свободу та особисту недоторканність; рівність усіх перед законом та заборона дискримінації; справедливість правосуддя. Констатовано, що процесуальні системи ряду країн Європи зорієнтовані на дотримання і захист прав людини й потребують належної правової процедури (процесуальної справедливості), встановлення винних у вчиненні кримінального правопорушення та їх покарання (матеріальної справедливості); появою спільних кримінальних процесуальних інститутів, які здатні впливати на зближення національних кримінальних процесуальних правових систем на рівні цілей і засад, а правовим підґрунтям для зближення таких систем є Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та практика Європейського суду з прав людини. Водночас, в Україні на сьогодні формується публічно-змагальне кримінальне судочинство, для якого характерним є чіткий розподіл кримінальних процесуальних функцій діяльності і забезпечення фактичної рівноправності сторін, а кримінальні процесуальні механізми захисту прав і свобод людини і громадянина є основним змістом такого публічно-змагального процесу. У кримінальному процесуальному законодавстві України не виключається створення схожих (на національному рівні) або єдиних (на міжнародному рівні) механізмів процесуального регулювання однорідних суспільних відносин, тобто відповідної гармонізації національного процесуального законодавства і практики його застосування (узгодженні офіційних процесуально-правових доктрин, концептуальних підходів, принципів тощо) та його уніфікації (прийняті заснованих на загальних міжнародних стандартах процесуальних норм, взамін або поряд з національними).

Ключові слова: кримінальний процес, система, кримінальна процесуальна норма, європейський досвід.

Постановка проблеми. Україна впевнено крокує шляхом розбудови демократичної та правової держави європейського зразка. Серед передумов інтеграції нашої держави до Європи є перегляд окремих напрямів державної політики, зокрема у сфері кримінальної юстиції. Тому, для приведення кримінально-процесуального законодавства України у відповідність до міжнародних стандартів особливого змісту й актуальності набуває концептуальне дослідження проблем реформування кримінального судочинства [1].

У цьому контексті варто наголосити, що сучасні загальнолюдські принципи права запроваджують цивілізаційні підходи до розуміння тенденцій розвитку сучасних правових систем, у тому числі й кримінальних процесуальних. У вітчизняному правознавстві менталітет суб'єкту галузевого процесуального законодавства розглядається як обставина методологічного характеру, що безпосередньо впливає на мету й метод кримінального правосуддя. Найбільш прийнятна для відповідної культурно-історичної традиції форма кримінального судочинства повинна бути забезпечена нормативним матеріалом, що враховує ментальні уподобання суб'єктів права. Якщо цінності, що лежать в основі норм позитивного права, не відповідають національному духу, правосвідомості, традиціям і культурі суспільства, ціннісної орієнтації конкретної особи, ці норми реалізуюватися людьми не будуть [2, с. 21]. Таким чином, кримінальна процесуальна модель взаємовідносин людини, суспільства й держави характеризується пріоритетом і значимістю інтересів спільноти. Проте, розмивання традиційності моделі суспільної свідомості під впливом розбіжності нормативних моделей і реального життєвого досвіду людей – процес, що став реальністю [3].

Аналіз публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Основу обраного дослідження склали наукові доробки вчених з вивчення джерел кримінального процесуального права, чинності закону, формування кримінальних процесуальних норм, зокрема: Ю. О. Гурджі, В. В. Лобойка, В. Т. Маляренка, В. В. Михайленка, А. В. Молдована, В. Т. Нора, О. Ю. Татарова, В. М. Тертишника, О. М. Толочко, Л. Д. Удалової, Ю. В. Циганюк, М. Є. Шумила, О. Г. Яновської та інших.

Вагомий внесок цих учених у розроблення предмету статті є безперечним, однак аналіз міжнародної кримінальної процесуальної

теорії та практики показує, що дослідження європейського досвіду розвитку національних кримінальних процесуальних систем важливе в контексті розбудови й реформування національного кримінального процесуального законодавства, створення моделі кримінального судочинства.

Виклад основного матеріалу. Глобальне зближення та взаємопроникнення кримінально-процесуальних систем наявне в країнах як загального, так і континентального права. Правовим фундаментом для цього є Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [4] та практика Європейського суду з прав людини. Можна стверджувати, що кримінальний процес європейських держав об'єднує єдина правова філософія, яка базується на наступних загальнолюдських цінностях: право на людське поводження (заборона катувань, нелюдського поводження або поводження, що принижує гідність людини); право на свободу та особисту недоторканність (право на особисту свободу, право на недоторканність людини, право на повагу до особистого життя, недоторканість житла, право на захист інформації особистого характеру); рівність всіх перед законом та заборона дискримінації; справедливість правосуддя (право на ефективні засоби правового захисту, реальний доступ до суду, презумпція невинуватості, право обвинуваченого на правову допомогу тощо).

Пріоритетне значення міжнародно-правових актів та практики міжнародних судових установ над національним законодавством країн приводить до конвергенції національних правових систем, безпосередньо знижує панування закону над прецедентом або прецеденту над законом. З одного боку, в країнах загального права поширюється прийняття законів, а з іншого, в країнах континентального права здійснюється визнання прецеденту (точніше «квазі прецеденту») джерелом права. Однак про зміну праворозуміння та юридичного мислення правозастосовників можна буде говорити тільки в майбутньому [5, с. 11–12].

Процес адаптації кримінального процесуального законодавства до міжнародно-правових стандартів й взаємопроникнення процесуальних інститутів з розвинутих національних правових систем носить об'єктивний характер і може здійснюватися за двома способами. По-перше, запозичення окремих процесуальних інститутів з іншої правової системи (фрагментарна юридична рецепція). По-друге, системна зміна

кримінального процесу (докорінна процесуальна декультуризація) [6, с. 160].

Для ефективного сприйняття зарубіжного досвіду діяльності органів досудового розслідування необхідний ґрунтовний порівняльний аналіз функціонування відповідних норм з визначенням перспектив і ступеня можливостей їх запровадження в Україні.

Так, у Великій Британії досі зберігають чинність Велика хартія вольностей (1215 р.), якою англійські юристи обґрунтовують право кожної людини бути судимою рівною собі, а також відомий Хабеас корпус акт (1679 р.), що закріплює право кожного обвинуваченого до розгляду справи судом залишитись на волі під заставу. Обов'язок доказування вини обвинуваченого в англійській кримінальній процесуальній традиції лежить на обвинувачеві, але в ході кримінального процесу по певній групі питань він може зміщуватись на обвинуваченого. Також, обов'язок доказування може переходити на обвинуваченого й на основі презумпції або у зв'язку з можливістю зробити висновок із певних фактів [7, с. 328].

На думку Н. Нестор, англійська модель правосуддя полягає в наявності вибору тільки між двома традиційними варіантами реакції держави на вчинений злочин, виходячи з його небезпеки для суспільства. Перший варіант – це офіційне кримінальне переслідування особи, результатом якого має бути покарання як юридичний наслідок учинення злочину. Другий варіант – це відмова від кримінального переслідування особи, тобто фактично залишення порушення кримінально-правової норми без будь-якої реакції з боку держави [8, с. 145].

Англійське кримінальне процесуальне право складається із загального (тобто неписаного, звичаєвого) права й статутного (окремих парламентських актів). Зазначені особливості структури англійського права обумовили й специфічність норм цього права. Норми англійського права – це положення, які беруться із особливої частини рішень, що виносяться вищими судовими інстанціями. Відтак, англійська норма права тісно пов'язана з обставинами конкретної справи і застосовується для вирішення справ, аналогічних тим, за якими рішення вже приймалися. Таку норму не можна зробити загальною, тому що це перетворить англійське право в доктринальне (характерне для романо-германської системи), що суперечитиме англійській правовій традиції та стилю правового мислення [9, с. 101]. Іншим джерелом англійського

права визнають закони та підзаконні нормативні акти. Англійська класична теорія вбачає у законі другорядне джерело права, що здатне тільки доповнювати і вносити низку поправок до норм права, що створені судовою практикою. У ньому слід шукати не принципи права, а лише рішення, що конкретизують принципи, які відпрацьовані судовою практикою [10].

Аналіз доказового права українського кримінального процесу свідчить, що воно включає деякі положення, наявні у доказовому праві Федеративної Республіки Німеччина (ФРН). Зокрема, це стосується загальних положень визнання доказів недопустимими, які базуються на доктрині «плодів отруєного дерева» (назву взято з біблійного тексту, в якому йдеться про те, що плоди отруєного дерева теж отруйні) [11] та запроваджена у вітчизняне кримінальне процесуальне законодавство (ч. 1 ст. 87 Кримінального процесуального кодексу (КПК) України) [12].

А. В. Панова доводить, що широке розуміння доктрини «плодів отруєного дерева» передбачає будь-яке винне порушення поліцейськими конституційних прав громадян, яке має не безпосередній, а лише опосередкований зв'язок із самим процесом виявлення, вилучення і фіксації доказів, тягне втрату останніми юридичної сили. Це означає безумовну недопустимість доказів при порушенні встановленого порядку збирання доказів незалежно від їх характеру і ступеня. Положення доктрини знаходять нормативне закріплення у законодавстві країн, у яких досудове провадження не має жорсткої формалізації [13, с. 45].

Кримінальне процесуальне законодавство ФРН не містить прямої вказівки закону на недопустимість доказів, отриманих в результаті незаконно здобутої інформації. У кримінальному процесі цієї країни «плоди» недопустимих доказів за загальним правилом є допустимими. Як виняток із нього Верховний Суд ФРН визнав недопустимими доказами показання свідків і обвинуваченого, які були надані в результаті пред'явлення їм незаконного запису телефонних розмов [13, с. 46].

Т. В. Руда зазначає, що в основі регламентації питання щодо оцінки доказів за законодавством ФРН знаходяться два правила: заборона отримання (тобто недопустимість отримання доказів відповідними засобами) та заборона використання (тобто недопустимість використання доказів, отриманих відповідними засобами) [14, с. 43]. Заборони на використання містяться у прецедентному праві, створюваному

Федеральною судовою палатою, а не Кримінальним процесуальним кодексом ФРН. Виняток становить передбачена в КПК заборона використання показань, отриманих із застосуванням фізичного впливу, наркотиків, катувань, гіпнозу та інших (ст. 136а КПК) [15, с. 231]. Отже, в законодавстві ФРН прямо не передбачено нормативне визначення допустимості (недопустимості) доказів, але врегульовано питання належної оцінки доказів.

Сучасний реформований вітчизняний кримінальний процес перебуває в стадії соціально-правового зближення й належить до континентального типу, що виявив протиріччя між високими правовими стандартами запроваджених процесуальних новел і практикою його реалізації. Багато в чому причиною цього є архаїчність правового мислення правозастосовників. Разом із тим, слід визнати наявність у ньому процесуальних інститутів, які за своєю природою наближені до англо-американської системи судочинства. У зв'язку із цим ще при обговоренні проекту нині чинного Кримінального процесуального кодексу України (КПК України) висловлювалися думки про те, що законопроект кардинально змінює саму модель (тип) вітчизняного кримінального судочинства із традиційної змішаної (континентальної) на повністю змагальну англо-американського зразка [16, с. 32]. Дійсно, український кримінальний процес став більш змагальним по суті, оскільки він ґрунтується на ліберальних положеннях міжнародно-правових стандартів, практиці Європейського суду з прав людини та сучасній доктрині (зменшилася роль суду у витребуванні доказів; сторони отримали право визначати порядок дослідження доказів; свідки за характером інформації, яку вони надають, відносяться або до сторони обвинувачення, або до сторони захисту; слідчий суддя вирішує питання щодо обрання всіх запобіжних заходів; інститут додаткового розслідування скасовано та ін.). У цьому аспекті КПК України відрізняється від КПК ФРН і КПК Франції, які навіть на сьогодні не наділяють обвинувачених, їхніх захисників і потерпілих таким обсягом процесуальних прав і відповідних гарантій, як законодавство України. Те саме можна зазначити про англійський кримінальний процес. Їх безсумнівно змагальна конструкція судового провадження в принципі не передбачає подібного розширення змагальних засад у досудовому провадженні [17].

Не менш небезпечний підхід, коли з кримінальної процесуальної сфери виключаються

всі заходи соціального впливу, крім кримінально-правового реагування. Все зводиться лише до однієї каральної моделі. Подібний підхід веде до дегуманізації кримінального процесу, ігнорування особистих інтересів потерпілих і обвинувачених, підпорядкування кримінального процесу тільки меті покарання і, отже, до експансії класичної кримінальної репресії. Тому не випадково так помітна модернізація напряду кримінального переслідування. Це виражається у визнанні неефективності суворого кримінального покарання; відмови в багатьох країнах світу від смертної кари за кримінальне правопорушення; розширенні альтернативних позбавленню волі заходів кримінально-правового впливу (штрафи, громадські роботи тощо); декриміналізації малозначних правопорушень; сприйняття важливості дотримання прав і свобод обвинувачених, а також врахування інтересів потерпілих. У більшості європейських країн вибір зроблений на користь ліберального підходу, коли методи кримінального переслідування обвинувачених супроводжуються помірними обмеженнями їх прав.

У певному відношенні виявилася неуспішною соціальна підтримка потерпілих, яка насправді не призвела до бажаного результату – розвитку позитивних відносин між підозрюваним (обвинуваченим) і потерпілим. Наприклад, інститут примирення при всій популярності та поширеності також характеризується певними недоліками, пов'язаними з тим, що на практиці в деяких випадках потреби потерпілих ставляться на другий план по відношенню до потреб підозрюваних. У правозастосовній практиці ряду країн потерпілі іноді навіть піддаються тиску з тим, щоб забезпечити їх участь у посередництві на користь підозрюваного.

Так, у кримінальному процесі Іспанії нині активно застосовується інститут «згоди», передбачений ст. 655 і 694–700 КПК Іспанії 1882 року (зі змінами 1988 року). Сторона обвинувачення направляє до суду клопотання про призначення покарання строком до шести років. Якщо на початку розгляду обвинувачений вирадить свою формальну згоду із кваліфікацією злочину та запропонованим обвинуваченням, то суд, не проводячи судового засідання, виносить вирок, який затверджує покарання, погоджене сторонами. Отже, йдеться про визнання вини, але не про угоду [18, с. 120; 19, с. 311]

Схожа процедура й у КПК Португалії 1987 року, де вона застосовується тільки у справах про злочини, що передбачають покарання

не більше шести місяців ув'язнення (ст. 392). Якщо прокурор вважає, що за вчинення такого злочину обвинувачуваний не заслуговує покарання більш суворого, ніж штраф або «захід безпеки», не пов'язаний з позбавленням волі, то він передає справу до суду із клопотанням про його розгляд в «дуже спрощеному порядку». У клопотанні має міститися вказівка на точний вид і розмір запропонованого прокурором покарання. «Континентальною» особливістю португальської процедури є право суду відхилити клопотання прокурора про застосування «дуже спрощеного порядку» (ст. 394-3 КПК Португалії). У такому випадку суд виносить мотивоване рішення, де пояснює причини відмови: незгода із прокурорською кваліфікацією вчиненого, невідповідність висновків прокурора наявним у справі доказам тощо. Коли підстав для відхилення клопотання прокурора немає, суд викликає обвинуваченого, з'ясовує його позицію і роз'яснює, що при його «незгоді» із запропонованим прокурором покаранням рух справи продовжується в іншій процесуальній формі («стандартній»). Якщо обвинувачений згоден з клопотанням прокурора, то суд, не розглядаючи справу по суті, затверджує письмову угоду про покарання між прокурором і обвинуваченим, яка одержує тоді силу вироку (ст. 396-1 і 396-2 КПК Португалії), але не підлягає оскарженню (ст. 400-1 КПК Португалії) [20, с. 428]. На відміну від Іспанії, в Португалії такого роду спрощене провадження може мати місце лише у справах про малозначні злочини, причому із застосуванням відносно «м'яких» покарань (в основному, майнових).

КПК Італії 1989 року передбачає дві відповідні процедури. Насамперед, це так зване «спрощене провадження», передбачене ст. 438-443 КПК Італії 1989 року, яке застосовується практично по всіх кримінальних справах без винятку, у тому числі й у справах про тяжкі злочини, підсудні італійському суду асизів. Зміст його полягає в тому, що справа може бути розглянута по суті не в результаті традиційного судового розгляду, а безпосередньо в рамках попереднього слухання справи в суді. З ініціативою такого спрощення судочинства має право виступити тільки обвинувачений, який зобов'язаний в такому випадку направити відповідне клопотання рівно за 5 днів до початку попереднього слухання. Спрощене провадження може мати місце лише при наявності на те згоди прокурора. Втім, рішенням № 81/1991 року Конституційний Суд Італії

зобов'язав прокурора мотивувати свою незгоду із клопотанням обвинуваченого і визнав, що така незгода може бути переборена обвинуваченим і суддею на попередньому слуханні [21]. Якщо ініціатива обвинуваченого підтримана, то попереднє слухання заміняє слухання справи по суті, причому суд тоді не має права досліджувати нові докази: він обґрунтовує свій вирок тільки на тих доказах, які є в справі до моменту початку попереднього слухання. Вирок може бути обвинувальним або виправдувальним, але при винесенні обвинувального вироку суд зобов'язаний враховувати прагнення обвинуваченого до спрощення кримінального процесу і, незважаючи на те, чи визнав він свою вину чи ні, скоротити йому покарання на одну третину. Тут йдеться не більш ніж про досягнення компромісу (досить обмеженого) у виборі процедури. Ключові питання кримінальної справи залишаються поза межами угоди: обвинувачений має право визнати або не визнати свою вину, прокурор може наполягати або не наполягати на обвинувачені, тобто їхня позиція ніяк не зв'язана угодою про спрощене провадження, яке може завершитись як засудженням обвинуваченого, так і його виправданням.

Згідно з італійським законодавством другою формою спрощеного судочинства є укладання угоди про визнання вини *applicazione bella pena surichiesta belle parti*, що перекладається як «застосування покарання на прохання сторін». Згідно з цим положенням прокурор і адвокат можуть узгодити покарання, що має бути призначене, і просити суддю прийняти цю пропозицію [20, с. 429].

Угода про визнання вини втілюється шляхом ведення переговорів між прокурором та обвинуваченим (і його захисником). Така форма угоди, на відміну від попередніх, не заміняє суд. Проте перевага для прокурора полягає у тому, що визнання вини може скоротити тривалість судового розгляду, а перевага для обвинуваченого – у тому, що прокурор може висунути обвинувачення у менш тяжкому злочині, а також у подальшому застосуванні більш м'якого покарання [22, с. 117].

У кримінальному процесуальному законодавстві України не виключається створення схожих (на національному рівні) або єдиних (на міжнародному рівні) механізмів процесуального регулювання однорідних суспільних відносин, тобто відповідної гармонізації національного процесуального законодавства і практики його застосування (узгодженні офіційних

процесуально-правових доктрин, концептуальних підходів, принципів тощо) та його уніфікації (прийняті заснованих на загальних міжнародних стандартах процесуальних норм, взамін або поряд з національними).

Тому, оцінюючи реалізацію кримінальних процесуальних напрямів, не можна не відзначити того, що всі вони по-різному втілюються в життя і виявляють себе на практиці у вигляді тенденцій. Вони системно взаємодіють та впливають один на одного, однак, при цьому, вони ні в якому разі не повинні протиставлятися або підмінити одна іншу. Так, захоплення лише ідеями відновного правосуддя загрожує небезпекою ослаблення боротьби зі злочинністю, оскільки веде до створення юстиції без процесу, здатної у високій мірі враховувати інтереси потерпілих (жертв) і підозрюваних, але не здатна забезпечувати підтримання публічного порядку. Наведене не означає відмови від посилення захисту прав підозрюваного (обвинуваченого), а лише означає, що реформування кримінального процесу має здійснюватися не лише у формально-правовому, але й соціально-політичному аспектах.

Кримінальне судочинство всіх європейських країн перебуває в процесі соціального, а не формально-правового зближення й характеризується:

– злиттям в один тип, так само, як і домінування однієї системи судочинства над іншою на сьогодні неможливі через культурно-історичні причини (це призведе до втрати національної ідентичності);

– суттєвими відмінностями, які зберігаються тільки на функціональному рівні;

– загальною філософією кримінального процесу (міжнародні визнані принципи, стандарти правосуддя тощо), яка не здатна сприяти усуненню цих відмінностей. Вони з'явилися в результаті історичної еволюції кожної системи судочинства, мають природний характер, забезпечують цілісність системи, але не перешкоджають інтеграційним процесам на міжнародно-правовому рівні;

– ефективністю боротьби зі злочинністю, рівнем захисту прав і свобод людини, що не перебувають у прямій залежності від типових або видових відмінностей кримінального процесу. Процесуальні системи зорієнтовані на дотримання і захист прав людини й потребують належної правової процедури (процесуальної справедливості), встановлення винних у вчиненні кримінального правопорушення та їх покарання (матеріальної справедливості);

– появою спільних кримінальних процесуальних інститутів, які здатні впливати на зближення національних кримінальних процесуальних правових систем на рівні цілей і засад (принципів), а правовим підґрунтям для зближення таких систем є Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод та практика Європейського суду з прав людини.

Можна стверджувати, що кримінальний процес європейських держав об'єднує єдина правова філософія, заснована на таких загальнолюдських цінностях: право на гідне поводження (заборона катувань, нелюдського або такого, що принижує гідність людини, поводження); право на: свободу та особисту недоторканність (на особисту свободу, недоторканність людини, повагу до особистого життя, недоторканність житла, захист інформації особистого характеру); рівність усіх перед законом та заборона дискримінації; справедливість правосуддя (право на ефективні засоби правового захисту, реальний доступ до суду, презумпція невинуватості, право обвинуваченого на правову допомогу тощо).

У свою чергу, вітчизняний кримінальний процес слід розглядати як континентальний, за винятком радянського періоду, коли він визначався як кримінальний процес соціалістичного типу. «Нова правова ідеологія» КПК України спрямована на обмеження дій державних органів та розширення прав підозрюваних (обвинувачених) і потерпілих, надання додаткових гарантій захисту їх законних інтересів.

Список використаної літератури:

1. Татаров О. Ю. Досудове провадження в кримінальному процесі України: теоретико-правові та організаційні засади (за матеріалами МВС) : монографія. Донецьк : ТОВ «ВПП «ПРОМІНЬ», 2012. 640 с.
2. Гурджі Ю. О. Правовий захист особи в кримінальному процесі України: теорія та методологія : дис. ... докт. юрид. наук за : 12.00.09. Одеса, 2007. 486 с.
3. Маляренко В. Т. Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів: монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2005. 512 с.
4. Європейська конвенція з прав людини від 04.11.10950 р. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
5. Михайленко В. В. Реалізація засади верховенства права у кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістики; судова

- експертиза; оперативно-розшукова діяльність». Київ, 2019. 20 с.
6. Толочко О. Сучасні тенденції розвитку національних кримінально-процесуальних систем. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2014. № 1. С. 159–165.
 7. Циганюк Ю. Англо-американська система кримінального процесу. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 2. С. 327–331.
 8. Нестор Н. Медіація у кримінальному процесі Сполученого Королівства Великої Британії. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2014. № 12. С. 144–148.
 9. Молдован А. Кримінальний процес: Україна, ФРН, Франція, Англія, США : навч. посіб. 2-ге вид. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 352 с.
 10. Арушанян К. Виконання судових рішень у кримінальному провадженні: досвід Англії та США. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2017. № 1. С. 32–38.
 11. Басай Н. М. Зарубіжний досвід визнання доказів недопустимими у кримінальному процесі. *Європейські перспективи*. 2013. № 10. С. 95–102.
 12. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України № 4651-VI від 13 квіт. 2012 р. *Верховна Рада України*. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/ed20120413>
 13. Панова А. В. Визнання доказів недопустимими у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2016. 212 с.
 14. Руда Т. В. Належність і допустимість доказів у цивільному процесі США та України: порівняльно-правовий аналіз. *Вісник Верховного Суду України*. 2009. № 12. С. 40–45.
 15. Садова Т., Басай В., Савченко В. Кримінальний процес України, Республіки Польща та ФРН: порівняльний аналіз : навч. посіб. Київ, 2015. 480 с.
 16. Півненко В. Проект нового Кримінально-процесуального кодексу України: невдачі і прорахунки. *Вісник прокуратури*. 2010. № 11. С. 32.
 17. Лобойко Л. Про «ворогів» українського кримінального процесу. *Вісник прокуратури*. 2011. № 3. С. 83–85.
 18. Войнарович А. Б. Характерні ознаки кримінального процесу країн континентальної системи права та України: порівняльно-правовий аналіз. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : ПРАВО*. 2018. Вип. 51. Т. 2. С. 117–122. URL: http://www.visnyk-juris.uzhnu.uz.ua/file/No.51/part_2/29.pdf
 19. Станіч В. С. Кримінальний кодекс Королівства Іспанія / під ред. В. Л. Менчинського. Київ : ОВК, 2016. 284 с.
 20. Сучасний кримінальний процес країн Європи : монографія / за ред. В. В. Луцика та В. І. Самаріна. Харків : Право, 2018. 792 с.
 21. «Паррілло проти Італії» [Parrillo v. Italy]. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/docx/?library=ECHR&id=001-163029&filename=CASE%20OF%20PARRILLO%20v.%20ITALY%20-%20%205BUkrainian%20Translation%20by%20the%20COE%20Human%20Rights%20Trust%20Fund.pdf&IogEvent=False>
 22. Кравчук В. Угода про визнання вини як засіб підвищення ефективності діяльності прокуратури у сфері кримінального процесу. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2011. № 1. С. 115–120.

Morhun N. S., Siedakova V. V., Bondar S. V. EUROPEAN EXPERIENCE IN THE DEVELOPMENT OF NATIONAL CRIMINAL PROCEDURE SYSTEMS

The article determines that the study of the European experience in the development of national criminal procedural systems is important in the context of the development and reform of national criminal procedural legislation, the creation of a model of criminal justice. Scientific analysis of positively tested examples of legal practice, and especially legal practice and the sources on which it is based, is of considerable interest. It has been found that the criminal justice system of all European countries is in the process of social rather than formal-legal rapprochement and is characterized by a number of features highlighted in the article. A comparative legal analysis of foreign and domestic experience gave reasons to assert that the criminal process of European states is united by a single legal philosophy based on the following universal human values: the right to decent treatment, freedom and personal integrity; equality of all before the law and prohibition of discrimination; fairness of justice. It was established that the procedural systems of a number of European countries are oriented towards the observance and protection of human rights and require proper legal procedure (procedural justice), the establishment of those guilty of a criminal offense and their punishment (material justice); the emergence of joint criminal procedural institutions, which are able to influence the convergence of national criminal procedural legal systems at the level of goals and principles, and the legal basis for the convergence of such systems is the Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and the practice of the European Court of Human Rights. At the same time, public adversarial criminal justice is currently being formed in Ukraine, which is characterized by a clear division of criminal procedural functions of activity and ensuring

the actual equality of parties, and criminal procedural mechanisms to protect the rights and freedoms of a person and a citizen are the main content of such a public adversarial process. The criminal procedural legislation of Ukraine does not exclude the creation of similar (at the national level) or uniform (at the international level) mechanisms of procedural regulation of homogeneous social relations, i.e. the appropriate harmonization of national procedural legislation and the practice of its application (harmonization of official procedural legal doctrines, conceptual approaches, principles etc.) and its unification (procedural norms adopted based on common international standards, instead of or along with national ones).

Key words: *criminal process, system, criminal procedural norm, European experience.*